

Τ.Ε.Ι. ΠΕΡΑΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛ. ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

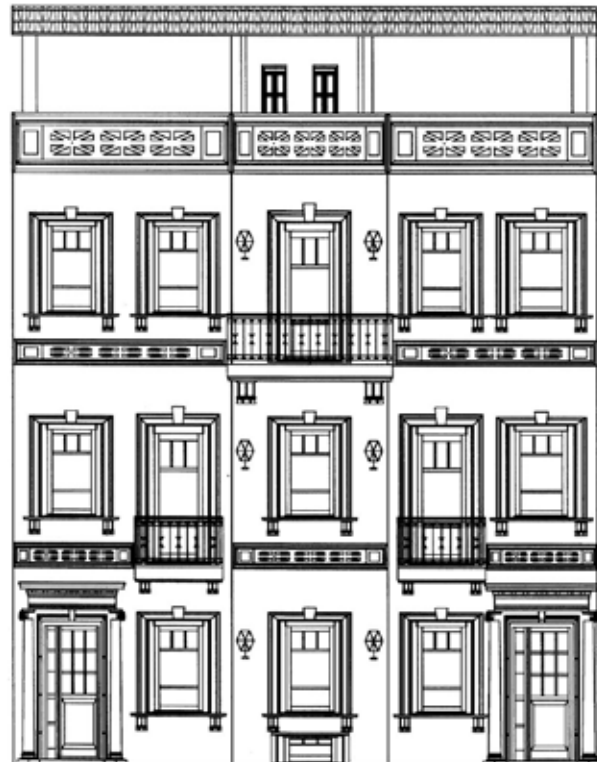
Π Τ Υ Χ Ι Α Κ Η Ε Ρ Γ Α Σ Ι Α

**ΘΕΜΑ : "ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΝΟΤΑΡΑ 17 ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΣΕ ΝΕΑ ΧΡΗΣΗ"**

ΚΑΡΑΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΦΩΤΕΙΝΗ

ΚΑΣΣΙΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ

ΤΣΙΑΡΑ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ

Το αφιερώνω στην αγαπημένη μου γιαγιά,

Καραπαναγιώτη Φωτεινή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
II. Η ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	10
III. ΤΑ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ & ΤΟ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΚΤΙΡΙΟ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΝΟΤΑΡΑ 17.....	34
IV. ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΡΧΟΥΣΑΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΚΤΙΡΙΟΥ.....	38

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ανάσα στις πόλεις μας τα νεοκλασικά και τα διατηρητέα κτίρια, μάρτυρες μιας άλλης εποχής, με χαλαρότερους ρυθμούς. Πολιτιστικοί θησαυροί που πρέπει να διατηρηθούν στο χρόνο. Πως όμως ένα κτίριο που είναι προορισμένο να ζει και να εξελίσσεται μαζί με τους χρήστες του, ενταγμένο στη κοινωνική δομή του πολεοδομικού συστήματος όπου ανήκει, μπορεί να ανταποκριθεί στις σύγχρονες απαιτήσεις χωρίς να χάσει την ταυτότητα του και την αρχική του μορφή;

Η προσπάθεια εξοικονόμησης υλικών και ενέργειας, η αναγνώριση αξιών του παρελθόντος, η ανάδειξη της ιστορικής πορείας και η θεραπεία της ρήξης ανάμεσα στον παλιό και στο νέο τρόπο ζωής είναι χαρακτηριστικά της εποχής μας και ως ένα μέρος συνέπειες της έκρηξης της τεχνολογίας. Προκειμένου να αποκαταστήσουμε τις διαταραγμένες σχέσεις μας ανάμεσα στο

παρελθόν και στο παρόν, οφείλουμε να αντιμετωπίζουμε τη φύση και την παράδοση με περισσότερο σεβασμό, ανακυκλώνοντας ιδέες και υλικά με στόχο τη δημιουργία νέων μορφών.

Η αποκατάσταση των κτιρίων που αποτελούν Αρχιτεκτονική Κληρονομιά αφορά στην ανάπλαση της εικόνας της ιστορίας του "μόλις χτες", της ζωντανής ακόμα μνήμης ενός τρόπου ζωής που χάνεται. Εκτός λοιπόν από τους προφανείς και πολύ σημαντικούς ιστορικούς και αισθητικούς λόγους για τους οποίους ένα παραδοσιακό κτίριο πρέπει να αποκατασταθεί, υπάρχουν και άλλοι πιο πρακτικοί και άμεσα αντιληπτοί, για τους οποίους το ζήτημα της αποκατάστασής του γίνεται επιτακτικό: *η εξυγίανση αφενός της εικόνας ενός περιβάλλοντος που φανερώνει παρακμή και εγκατάλειψη και αφετέρου η ευκαιρία για ένταξη τους στη σημερινή ζωή με νέες δυνατότητες και προοπτικές.*

Το φαινόμενο της επανάχρησης δεν είναι καινούριο στην Αρχιτεκτονική. Μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία φανερώνει επεμβάσεις σε αρκετά μνημεία μέσα στο χρόνο:

- *Χριστιανική εκκλησία ενσωματώθηκε μέσα στο μεγάλο τέμενος της Κόρδοβας.*

- *Τμήμα των Θερμών του Διοκλητιανού στη Ρώμη διαμορφώθηκε από το Μιχαήλ Άγγελο σε εκκλησία, τη Σάντα-Μαρία των Αγγέλων (που δυστυχώς αργότερα μετασκευάστηκε).*

- *To Palazzo della Reggione στη Βενετία μετατράπηκε σε Βασιλική από τον Andrea Palladio. Ο Palladio σεβόμενος τον έντονο συμβολισμό του κτιρίου, ενίσχυσε την εικόνα του, μετατρέποντας την κλίμακά του με μια καινούρια περιμετρική κατασκευή.*

· Ο Παρθενώνας στην Ακρόπολη της Αθήνας από ναός της Αθηνάς έγινε Χριστιανική Εκκλησία, κατόπιν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας τζαμί και πυριτιδαποθήκη.

· Το κτίριο των Ανακτόρων του Όθωνα, έργο του βαυαρού αρχιτέκτονα Friedrich Von Gartner, στεγάζει σήμερα το Ελληνικό Κοινοβούλιο στην Πλατεία Συντάγματος.

Αλλά δεν είναι μόνο τα υπάρχοντα κτίσματα που επαναχρησιμοποιούνται. Πολλοί χριστιανικοί ναοί (και όχι μόνο) έχουν στην κατασκευή τους ενσωματωμένα αρχιτεκτονικά μέλη (σπόλια) από αρχαίους ναούς (Αγ. Ελευθέριος, παρεκκλήσι της Μητρόπολης Αθηνών).

Αυτή η Αρχιτεκτονική "ανακύκλωση" των κτισμάτων ή των υλικών τους καταδεικνύει μια μεγάλη αλήθεια: *ένα κτίριο έχει λόγο*

ύπαρξης όταν χρησιμοποιείται. Όταν δηλαδή εντάσσεται ως ζωντανός οργανισμός μέσα στο περιβάλλον. Η επανάχρηση άρα είναι συχνά ο μόνος τρόπος να προστατευτεί ένα κέλυφος ή ένα μνημείο σημαντικών γεγονότων της κοινωνικής ζωής.

Στη σημερινή εποχή, όταν πρόκειται για ένα υπάρχον κτίριο με μια σημασία ιστορική και αισθητική, για το οποίο αναζητείται μια νέα λειτουργία, οι αποφάσεις αποκτούν πολυπλοκότητα. Ο προσδιορισμός μιας νέας χρήσης είναι το κύριο πρόβλημα προς επίλυση μέσα στον καθορισμό της σχέσης ανάμεσα στην ιστορική πραγματικότητα και τυπολογία και στην πολιτική της συντήρησης και αποκατάστασης.

Αρκετά συνηθισμένη "λύση" στο θέμα της χρήσης είναι η μετατροπή των κτιρίων αυτών σε μουσεία. Παραδείγματα αποτελούν η κατοικία του Ε.Μπενάκη, όπου στεγάζεται το ομώνυμο μουσείο, το Ιλίου Μέλαθρον (κατοικία του Ε. Σλήμαν) Νομισματικό Μουσείο σήμερα και η Παλιά Βουλή που λειτουργεί ως Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Ωστόσο η απόφαση για ένταξη μιας λειτουργίας σε ένα υπάρχον αξιόλογο κέλυφος θα πρέπει να είναι προϊόν μιας εμπειριστικώς μελέτης που να εξετάζει συνολικά πολλές παραμέτρους. Εδώ δεν υπάρχουν κανόνες και κάθε περίπτωση είναι συνάρτηση των αναγκών και των στόχων. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο αναζήτησης, το κτιριολογικό πρόγραμμα προκύπτει συχνά από το κτίριο αυτό καθαυτό, δηλαδή το μέγεθος και τις αρχιτεκτονικές, κατασκευαστικές ή συμβολικές του ιδιαιτερότητες. Σχετίζεται ακόμα με πολεοδομικές και οικονομικές παραμέτρους.

Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο ακόμα παίζει *το περιβάλλον του κτιρίου*. Τα κτίρια και οι χώροι που αποκαθίστανται είναι πηγή αλυσιδωτών αντιδράσεων. Δημιουργούν εστίες νέων εξελίξεων μέσα

στην πόλη και στο τοπίο και το αποτέλεσμα δεν περιορίζεται στο λειτουργικό χαρακτήρα, αλλά αφορά στις αστικές χρήσεις όπου ο συμβολικός του ρόλος είναι σημαντικός (περιοχή Ψυρρή, Πλάκα, Εξάρχεια κ.α).

Τα υλικά και οι τρόποι δόμησης είναι επίσης καθοριστικός παράγοντας για την αποκατάσταση ως διατήρηση της μνήμης των παλαιών τρόπων χτισίματος και της γνώσης των μαστόρων, που έχει μεταφερθεί από γενιά σε γενιά και κινδυνεύει στις μέρες μας να χαθεί (γύψινες διακοσμήσεις, ζωγραφικός διάκοσμος κ.α). Καθοριστικό παράγοντα σε μια αποκατάσταση αποτελεί και η στατική κατάσταση του κτιρίου. Κάθε κτίσμα με την πάροδο των χρόνων αποκτά τη δική του "ισορροπία". Στόχος της συντήρησης δεν είναι η διατάραξη αυτής της ισορροπίας αλλά η ενίσχυση της. Ο σκοπός της είναι αφενός η άρση των αρχικών μειονεκτημάτων της υπάρχουσας κατασκευής και αφετέρου η αποκατάσταση και αύξηση της φέρουσας ικανότητας του κτιρίου. Το σύστημα κατασκευής είναι αυτό που καθορίζει και τα όρια μετατροπής του. Επομένως, σε ό,τι αφορά τις μεθόδους αποκατάστασης δεν υπάρχουν "συνταγές". Η κατασκευαστική λογική του υπάρχοντος κελύφους καθώς και οι απαιτήσεις της νέας χρήσης υπαγορεύουν τη μέθοδο με την οποία αυτό θα ενισχυθεί.

Εξαιρετική σημασία σ' αυτό το στάδιο έχει η στενή συνεργασία του Αρχιτέκτονα με τον Πολιτικό Μηχανικό. Είναι πολύ σημαντικό για την επιτυχία της αποκατάστασης οι αποφάσεις από αισθητική, λειτουργική και στατική άποψη να λαμβάνονται από κοινού, σε ένα ευρύ πλαίσιο συνεργασίας, όπου συνδυάζεται η γνώση και η εμπειρία των δύο αυτών επιστημονικών κλάδων.

Η επανάχρηση ωστόσο, που βρίσκει την πιο προφα-

νή της εικόνα μέσα στην αρχιτεκτονική της έκφραση, γίνεται από τα χαρακτηριστικά της οργάνωσης των χώρων απ' όπου μπορούν να αναδειχθούν αξίες ανάμεσα στο κτίριο και τη νέα χρήση. Είναι μια πορεία διαφορετική από αυτή μιας νέας κατασκευής. Έτσι, η αρχιτεκτονική σύλληψη ξεκινά μάλλον από τον εσωτερικό χώρο παρά από τον εξωτερικό όγκο. Σκάλες, πατάρια, το παιχνίδι με το φως και τη σκιά, η αντιμετώπιση των φερόντων στοιχείων (ξύλινα πατώματα, ζευκτά στέγης), τα υπάρχοντα κτίρια προσφέρουν τη δυνατότητα δημιουργίας μιας ατμόσφαιρας που δύσκολα επιτυγχάνεται στα καινούρια κτίρια. Ο αρχιτέκτονας καλείται να εφαρμόσει μια αρχιτεκτονική "εσωτερική" στο χώρο όπου κίνηση και φως παίρνουν μια άλλη διάσταση.

Οι απαιτήσεις για ένα σύγχρονο κτίριο υπάρχουν φορές που δύσκολα καλύπτονται από τα παλιά κελύφη. Έτσι παρουσιάζεται η ανάγκη για προσθήκες και επεκτάσεις. Η διατήρηση της κλίμακας, του ρυθμού και του συμβολισμού του κτιρίου δηλαδή της "μνήμης"

που αυτό περικλείει είναι ίσως τα βασικότερα σημεία που "κρίνουν" μια προσθήκη. Βέβαια, η διατήρηση του ύφους του κτιρίου δεν σημαίνει απαραίτητα ομοιομορφία. Η αντίθεση αποτελεί εξίσου ένα μέσο για να τονιστεί ένα υπάρχον κτίριο σε σχέση με τις σύγχρονες αισθητικές αντιλήψεις και τους νέους τρόπους δόμησης. Πρόκειται για τον συγκερασμό δύο εποχών, δυο αισθητικών αντιλήψεων, τη συνέχεια, την εξέλιξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προσθήκη στο Μουσείο του Λούβρου στο Παρίσι, έργο του κινεζικής καταγωγής αρχιτέκτονα Leoh Ming Pei. Η επέκταση εδώ έγινε στο υπόγειο και σηματοδοτήθηκε με την περίφημη Πυραμίδα, όπου αποτελεί και τη νέα είσοδο του Μουσείου. Πρόκειται στην πραγματικότητα για μία φωτιστική κουπόλα, ώστε να φωτίζεται η υπόγεια είσοδος από φυσικό φωτισμό. Η επέμβαση σ' ένα αξιόλογο ιστορικό κτίριο με έντονο συμβολικό χαρακτήρα, σηματοδοτήθηκε με ένα εξίσου έντονα συμβολικό σχήμα και με μία εντελώς σύγχρονη κατασκευή. Η αντίθεση είναι προφανής. Όμως η σύνδεση τους αφενός σοκάρει και αφετέρου δίνει το σήμα της σύγχρονης εποχής, παντρεύοντας παλιές και νέες φόρμες που τελικά δεν είναι και τόσο ασύνδετες. Ένα άλλο παράδειγμα αυτού του τρόπου αντιμετώπισης ενός ιστορικού κτιρίου, αποτελεί η κάλυψη του Αίθριου του Βρετανικού Μουσείου στο Λονδίνο, έργο του Norman Foster. Πρόκειται για μία εξαιρετικά εντυπωσιακή κατασκευή, ένα ελλειψοειδές μεταλλικό γλυπτό, αποτελούμενο από δικτυώματα επικαλυμμένα με γυαλί, που αγκαλιάζει με την αντίθεση του το υπάρχον νεοκλασικό κτίριο.

Η επανάχρηση δεν θεωρείται πετυχημένη παρά μόνο όταν επιτευχθεί αρμονική σχέση ανάμεσα στη νέα χρήση και το υπάρχον κτίσμα, αισθητικά και κατασκευαστικά. Είναι επίσης προφανές ότι η νέα χρήση καθορίζει τη βιωσιμότητα, τη διατήρηση και την εξέλιξη ενός κτιρίου, που όμως υπαγορεύεται αποκλειστικά

από αυτό και το περιβάλλον του. Είναι λοιπόν η φύση του υπάρχοντος κελύφους που πρέπει να αναλυθεί πριν οριστεί μια νέα χρήση, μια και "Από τη συνάντηση ενός παλιού περιβλήματος και τις ανάγκες του και τα νέα μέσα, γεννιέται ένα αντικείμενο μοναδικό, που δεν είναι απλή παράθεση αλλά σύνθεση, κατασκευαστική και αρχιτεκτονική" (Claude Soucy "Reutilisation et nouveau patrimoine" Paris 1985).

Βασικό πρόβλημα της περιοχής όπου βρίσκεται το υπό μελέτη κτίριο, είναι η προσέλευση επισκεπτών με δραστηριότητες που υποβαθμίζουν τη λειτουργία της κατοικίας, δημιουργούν κυκλοφοριακό φόρτο και αδυναμία στάθμευσης για τους κατοίκους.

Στην υποβάθμιση της κατοικίας συντελεί και το γεγονός ότι, ενώ η περιοχή διατηρεί ακόμα έντονο τον ιστορικό και αρχιτεκτονικό χαρακτήρα της, η έλλειψη πολιτικής για τη διατήρηση των ενδιαφερόντων κτιρίων έχει ως αποτέλεσμα τη

φυσική κατάρρευση και κατεδάφισή τους και την αντικατάστασή τους από πολυώροφες οικοδομές.

Έτσι λοιπόν το δικό μας κτίσμα, με σεβασμό στην παράδοση και στην ταυτότητά του, θα χρησιμοποιηθεί ως χώρος ψυχαγωγίας (καφετέρια, εστιατόριο, μπαρ), δημιουργώντας μια νέα εστία εξέλιξεων στην περιοχή των Εξαρχείων.

Όπου λοιπόν η συμβίωση του χτες με το σήμερα γίνεται αρμονικότερη, η αισθητική αντίληψη αμβλύνεται, η μνήμη διατηρείται ζωντανή, το μέλλον φαίνεται λιγότερο τρομακτικό και αβέβαιο.

II. Η ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Είναι πραγματικά εκπληκτικό, πως μπορεί ν' αλλάξει τόσο ριζικά, μέσα σε μια γενιά, η αρχιτεκτονική και γενικά η μορφή μιας πόλης. Ακόμα περισσότερο, μάλιστα, όταν δεν πρόκειται μονάχα για τις νέες οικοδομές που έρχονται να προστεθούν κάθε φορά με τη σφραγίδα των αρχιτεκτονικών αντιλήψεων της εποχής, αλλά για τη συστηματική κατεδάφιση και ανοικοδόμηση όλων των παλαιότερων κτιρίων που, για εκατό τουλάχιστον χρόνια, έδιναν το χαρακτήρα της πόλης στην Αθήνα και τις περισσότερες πόλεις της Ελλάδας. Κάθε μέρα βλέπουμε να εξαφανίζονται μεγάλα και πολλές φορές μνημειώδη κτίρια, μα και ταπεινά σπιτάκια με τη δική τους προσωπικότητα και τις διακριτικές διαστάσεις των κλασικών αναλογιών, να σαρώνονται όλα χωρίς εξαίρεση και τη θέση τους να παίρνουν νέες οικοδομές με νέα υλικά και με τις σύγχρονες αντιλήψεις, αλλά με δυσανάλογα ύψη, που ξεπερνούν τα όρια της κλίμακας της πόλης και εμποδίζουν την ομαλή λειτουργία της, με τη συμφόρηση που προκαλούν. Μόνο σε θεομηνία ή σε εκθρική καταστροφή, σαν αυτές που γνώρισε αλλεπάλληλα στη μακριά ιστορία της η Αθήνα, θα μπορούσε ο ιστορικός του μέλλοντος να αποδώσει αυτή την ξαφνική αλλαγή.

Για εμάς, όμως, που τη ζήσαμε, είναι ένα μάθημα, γιατί διαπιστώνουμε πως για πρώτη φορά στην ιστορία της αρχιτεκτονικής, η χρησιμοποίηση ενός υλικού φέρνει μια τέτοια επανάσταση.

Όπως συμβαίνει με κάθε καινούργιο οικοδομικό υλικό, έτσι και με το τσιμέντο, η χρήση του στην αρχή ήταν πολύ

περιορισμένη και χρησιμοποιήθηκε μονάχα σε ορισμένα μέρη της οικοδομής. Βασικά, όμως, οι κατασκευαστικές του ικανότητες επηρέασαν τη μορφολογική εμφάνιση του κτιρίου, με το άκαμπο και δυσάρεστο σε χρώμα, όταν είναι ορατό, υλικό. Έτσι, όλες οι προσπάθειες για την αναβίωση του κλασικισμού σε μνημειώδη κτίρια στη χώρα μας, στη χρονική περίοδο ανάμεσα στους δύο παγκόσμιους πολέμους, όπου έγινε χρήση του μπετόν, απέτυχαν. Παρ' όλη την επένδυση την πιο ψεύτικη εμφάνιση νεοκλασικισμού. Μόνο ύστερα απ' το 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο βρήκε το νέο υλικό και στην Ελλάδα την πραγματική του έκφραση, απαλλαγμένο από κακές απομιμήσεις παλιών αρχιτεκτονικών στοιχείων, ελεύθερο να επιδείξει όλες του τις δυνατότητες.

Τώρα, όμως, που ο κλασικισμός ανήκει οριστικά πια στο παρελθόν, ξύπνησε το ενδιαφέρον και η αγάπη μας γι' αυτόν, όχι για να μιμηθούμε ή να συνεχίσουμε την κατασκευή τέτοιων κτιρίων, αλλά για να τα μελετήσουμε και να τα εκτιμήσουμε σωστά, σαν ιστορικά μνημεία μιας περασμένης εποχής, που συνδέεται με

την απελευθέρωση και την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους.

Ας ελπίσουμε πως θα σωθούν τα λίγα, αλλά τόσο εκφραστικά δημόσια κτίρια, σα λαμπρά δείγματα της αρχιτεκτονικής της περασμένης αυτής εποχής: το Πανεπιστήμιο, η Ακαδημία, η Βιβλιοθήκη, τα Παλιά Ανάκτορα, το Ζάππειο, το Πολυτεχνείο και άλλα. Τόσο η μνημειακή τους εμφάνιση, όσο και η τελειότητα της επεξεργασίας των αρχιτεκτονικών τους μελών, που μιμούνται αρχαία ελληνικά πρότυπα, θα θυμίζουν στις ερχόμενες γενιές πόσους κόπους, θυσίες, αλλά και πίστη στην ανάδειξη της πρώτης πόλης της Ελλάδας, προσέφεραν όλοι οι Έλληνες για τη μεταμόρφωση μιας ασήμαντης επαρχιακής πόλης των χρόνων της Τουρκοκρατίας, σε μια πόλη εφάμιλλη των ωραιότερων ευρωπαϊκών και αντάξια της δόξας του ονόματός της.

Αλλά για να εκτιμήσουμε σωστά την προσπάθεια αυτή, θα πρέπει να δούμε σε ποια κατάσταση βρισκόταν η Αθήνα, όταν το 1833 ανακηρύχθηκε πρωτεύουσα.

Το 1821 όλες οι πόλεις της Ελλάδας ξεσηκώνονται οι μια ύπερ' απ' την άλλη, για να αποτινάξουν τον τουρκικό ζυγό. Οι Αθηναίοι στις 10 Ιουνίου κυριεύουν το ισχυρό Κάστρο. Μένουν ελεύθεροι 4 χρόνια κι έχουν να δείξουν μέσα στο σύντομο αυτό χρονικό διάστημα πολλά εκπολιτιστικά έργα και υποδειγματική οργάνωση. Με το τείχος που είχε χτιστεί και την περιέβαλλε από το 1778, η Αθήνα είχε πάρει, ιδίως προς το βορρά, τη μεγαλύτερη της έκταση, φτάνοντας ακριβώς τα όρια της αρχαίας πόλης. Τα σπίτια της πέτρινα, καλοχτισμένα, με τις ωραιότερες καταπράσινες αυλές τους, έφταναν, σύμφωνα με την απογραφή του 1824, τα 1600, με 9040 κατοίκους, χωρισμένα σε 35 συνοικίες, που καθεμιά είχε την εκκλησία της, απ' όπου έπαιρνε και τ' όνομα της. Μνημεία απ' όλες

τις εποχές της αρχαιότητας και του μεσαίωνα, που πολλά σώζονταν ακέραια, δίπλα στα σύγχρονα ισλαμικά, της έδιναν μοναδική γραφικότητα και παρουσίαζαν ανάγλυφη τη μακρόχρονη συνεχή ιστορία της.

Μα η Αθήνα πριν από την οριστική της απελευθέρωση ήταν γραφτό να πάθει κι άλλη καταστροφή, ίσως τη φοβερότερη απ' όλες. Το 1826 ξαναγυρίζουν οι Τούρκοι με πολύ στρατό και πολιορκούν την πόλη. Οι επιθέσεις είναι τρομακτικές. Εν τούτοις μόνο ύστερα από έναν ολόκληρο χρόνο κατορθώνουν να ξαναπάρουν την Ακρόπολη. Και τότε οι Αθηναίοι ξαναφεύγουν στα πατροπαράδοτα καταφύγια τους, την Αίγινα και τη Σαλαμίνα. Στις 3 Φεβρουαρίου του 1830 υπογράφεται στο Λονδίνο το πρωτόκολλο που αναγνωρίζει την Ελλάδα ανεξάρτητο κράτος. Στις 31 Μαρτίου 1833, τρεις μήνες πριν ανακηρυχθεί πρωτεύουσα και λίγο πριν από την άφιξη του Όθωνος, η Αθήνα αποκτά την ελευθερία της, οριστικά αυτή τη φορά. Την τραγική εικόνα που παρουσίαζε ύστερα από τις περιπέτειες του πολέμου, περιγράφουν οι ταξιδιώτες της εποχής εκείνης με τα πιο μελανά χρώματα. Τα αρχαία μνημεία είχαν υποστεί αφάνταστες καταστροφές και τα ερείπια των σπιτιών σχημάτιζαν άμορφους όγκους που σκέπαζαν τους δρόμους. Τίποτα πια δε θύμιζε την άλλοτε γραφική πόλη.

Το πρώτο σχέδιο των Αθηνών το χρωστάμε σε δύο εμπνευσμένους αρχιτέκτονες, τον Σταμάτιο Κλεάνθη και τον Eduard Schaubert. Μ' όλες τις ελλείψεις του το σχέδιο αυτό, αν εφαρμοζόταν τότε, με τους πλατείς και τους ελεύθερους για τη μελλοντική επέκταση δρόμους που προέβλεπε, τη διάνοιξη μεγάλων αρτηριών μέσα από την παλιά πόλη, την απαλλοτρίωση μεγάλων εκτάσεων γύρω από την Ακρόπολη για την εκτέλεση ανασκαφών και την αποκάλυψη μέρους της αρχαίας πόλης, θα

αποτελούσε μια σταθερή βάση για μελλοντική εξέλιξη. Ήταν, όμως, πολύ αργά για ριζική αναμόρφωση. Όλοι οι κάτοικοι είχαν ξαναγυρίσει και εγκατασταθεί στα σπίτια τους, αφού τα επισκευάσανε ή τα ξαναχτίσανε, κι ακόμα έφταναν κάθε μέρα Έλληνες από το εξωτερικό ή από άλλες πόλεις της Ελλάδας και οικοδομούσαν καινούργια σπίτια, στα κτήματα που αγόραζαν από τους Αθηναίους ή από τους Τούρκους που εγκατέλειπαν την πόλη. Έτσι, οι εκτεταμένες απαλλοτριώσεις, που ήταν ανάγκη να γίνουν για την εφαρμογή του σχεδίου, σταμάτησαν από την τρομερή αντίδραση των κατοίκων, που θίγονταν τα συμφέροντα τους και που πολλοί θα έμεναν πάλι άστεγοι.

Την κρίσιμη αυτή στιγμή, για να κατευνασθούν τα πνεύματα, ο πατέρας του Όθωνα Λουδοβίκος της Βαυαρίας στέλνει τον έμπιστο του Leo von Klenze, έναν από τους κορυφαίους αρχιτέκτονες της εποχής, να εξετάσει την κατάσταση και να συντάξει ένα νέο σχέδιο.

Τον Σεπτέμβριο του 1834 γίνεται δεκτό το νέο σχέδιο που στη βάση του δε διαφέρει πολύ από το πρώτο, αν και για λόγους πολιτικής κάνει ορισμένες τροποποιήσεις. Τότε, όμως, ένα φοβερό λάθος έρχεται να εμποδίσει την εφαρμογή και αυτού του σχεδίου, λάθος που και σήμερα ακόμα έχει αντίκτυπο στην εξέλιξη της πόλης. Πριν, δηλαδή, εφαρμοσθεί το σχέδιο, διατάσσεται βιαστικά η μεταφορά των αρχών από το Ναύπλιο στην Αθήνα, χωρίς να δοθεί ο απαιτούμενος χρόνος για τη διάνοιξη των νέων δρόμων και κυρίως για την ανέγερση των κτιρίων που θα στέγαζαν τις δημόσιες υπηρεσίες. Σε λίγο άρχιζαν να καταφθάνουν στρατιωτικά τμήματα και οι πολιτικές αρχές. Η κυβέρνηση για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της στέγασης, διατάσσει να ενοικιαστούν κατάλληλα κτίρια και να γίνει έξωση στους ενοίκους.

Η άφιξη του Όθωνα και η μόνιμη εγκατάσταση του στην Αθήνα έκανε για λίγο τους κατοίκους να ξεχάσουν τις ταλαιπωρίες τους και η ανοικοδόμηση, που είχε σταματήσει, άρχισε και πάλι με γοργό ρυθμό. Μεγάλη, όμως, ήταν η ανησυχία και η αβεβαιότητα για την ανέγερση των δημοσίων κτιρίων και ακόμα περισσότερο για τη θέση των ανακτόρων, που όπως ήταν φυσικό, θα επηρέαζαν τη δημιουργία του διοικητικού κέντρου της πόλης. Η πρόταση του Karl Friedrich Schinkel, του μεγάλου δασκάλου και οραματιστή, να χτιστούν πάνω στην Ακρόπολη, δεν βρήκε ευτυχώς καμιά απήχηση. Το σχέδιο των Κλεάνθη και Schaubert προέβλεπε την ανέγερση τους στη σημερινή πλατεία Ομονοίας, απέναντι από την Ακρόπολη και στην κορυφή του μεγάλου τριγώνου που δημιουργούσαν οι τρεις βασικές οδικές αρτηρίες: Ερμού, Πειραιώς, Σταδίου.

Ανάμεσα στις τροποποιήσεις του σχεδίου Klenze ήταν και η μεταφορά των ανακτόρων στη δυτική γωνία της βάσης του τριγώνου, στον Κεραμικό. Τελικά, επικράτησε η γνώμη ενός άλλου διακεκριμένου αρχιτέκτονα, του Friedrich Von Gartner, να οικοδομηθούν στην τρίτη γωνία του τριγώνου, την ανατολική, εκεί όπου και χτίστηκαν, και να δημιουργηθεί μπροστά τους στον άξονα της οδού Ερμού, η μόνη αξιόλογη πλατεία της πόλης, η πλατεία Συντάγματος. Πραγματικά, η νέα εκλογή της θέσης ήταν πολύ επιτυχημένη, γιατί με την τοποθέτηση των ανακτόρων στο υψηλότερο σημείο της πόλης και τη δημιουργία δίπλα τους ενός εκτεταμένου κήπου έγινε ολόκληρη η περιοχή αυτή το πιο λαμπρό κομμάτι της Αθήνας.

Μολονότι, όλα τα σχέδια τοποθετούσαν τα κτίρια των δημοσίων υπηρεσιών στη γύρω απ' τ' ανάκτορα περιοχή, για πολλά ακόμα χρόνια όλη η εμπορική, κοινωνική και πολιτική ζωή εξακολουθεί να εκδηλώνεται γύρω από την αγορά της εποχής της Τουρκοκρατίας. Η έλλειψη κτιρίων για τη στέγαση των διαφόρων υπηρεσιών είχε σαν επακόλουθο να σταματήσουν όλες οι απαλλοτριώσεις γύρω από την Ακρόπολη. Η ωραία ιδέα να παραμείνει ελεύθερο το τμήμα αυτό, δεν μπόρεσε να εφαρμοστεί, όχι μόνο από έλλειψη χρημάτων, αλλά και για πρακτικούς λόγους. Έτσι, εκτός από περιορισμένης έκτασης ανασκαφές, μόλις πριν από 35 χρόνια πραγματοποιήθηκε, από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, η ανασκαφική έρευνα και η αποκάλυψη της Αγοράς, του πιο σημαντικού τμήματος της αρχαίας πόλης. Ας ελπίσουμε πως σύντομα θα επεκταθεί και θα ολοκληρωθεί η ανασκαφή γύρω από την Ακρόπολη, για ν' αποκαλυφθούν κι άλλα

σπουδαιότατα λείψανα που έχουν κιόλας επισημανθεί, και πως θα δημιουργηθεί ολόγυρα μία ζώνη από πράσινο, που θα τονίζει ακόμη περισσότερο την ομορφιά των αρχαίων μνημείων.

Αντίθετα από την Αθήνα, που η συνεχής ζωή, από τα αρχαία χρόνια, είχε επιβάλλει το σχέδιο της, στον Πειραιά, στην Ερέτρια, στη Σπάρτη και στην Ερμούπολη της Σύρου οι αρχιτέκτονες ελεύθεροι από κάθε δέσμευση, μπόρεσαν να χαράξουν καινούργιες πόλεις με πλατείς και ίσιους δρόμους. Αυτές, όμως, είναι σπάνιες περιπτώσεις, γιατί όπως η Αθήνα, έτσι και οι περισσότερες πόλεις της Ελλάδας, διατήρησαν την παλιά τους ρυμοτομία και μόνο επεκτείνοντας τα όρια τους κατόρθωσαν να εφαρμόσουν κανονικότερο σχέδιο. Παράδειγμα η Πάτρα, όπου το νέο της ευρύχωρο και κανονικό σχέδιο το χάραξε το 1828 ο Κερκυραίος μηχανικός Στάματιος Βούλγαρης, ο ίδιος που σχεδίασε και την Τρίπολη.

Η ανοικοδόμηση στην Αθήνα προχωρεί τώρα με ραγδαίο ρυθμό. Οι δρόμοι καθαρίζονται από τα ερείπια και, σύμφωνα με τις οικοδομικές γραμμές του νέου σχεδίου, χτίζονται παντού μεγάλα και ωραία σπίτια. Έτσι, σ' εκείνον που επιστρέφει ύστερα από ένα ή δύο χρόνια, η διαφορά της πόλης κάνει καταπληκτική εντύπωση.

Τα πρώτα δημόσια κτίρια χτίζονται το 1835 και 1836 στην οδό Σταδίου που τότε μόλις αρχίζει να διαμορφώνεται:

· *Το Νομισματοκοπείο*, που αφού δέχτηκε πολλές προσθήκες και μεταρρυθμίσεις, κατεδαφίστηκε έπειτα από εκατό περίπου

χρόνια.

- *Οι Βασιλικοί Σιάβλοι*, στο χώρο όπου το 1928 χτίστηκε το Μετοχικό Ταμείο Στρατού.
- *Το Τυπογραφείο*, μεταξύ των οδών Σανταρόζα και Αρσάκη, που με πολλές αλλαγές σώζεται μέχρι και σήμερα.

Αυτά, όμως τα κτίρια δεν είναι από τα πιο χαρακτηριστικά της περιόδου εκείνης. Την εποχή ακριβώς της ανοικοδόμησης της Αθήνας κυριαρχούσε σ' όλη την Ευρώπη ο Νεοκλασικισμός και είχε την τύχη η πρωτεύουσα της Ελλάδας, στα πρώτα χρόνια της δημιουργίας της, να εργαστούν για την ανάδειξη της αρχιτέκτονες από τους πιο διακεκριμένους εκείνης της εποχής: ο Schinkel, ο Klenze, ο Gartner και οι αδελφοί Hansen. Απ' αυτούς πάλι πρέπει να ξεχωρίσουμε τους δύο πρώτους που κατόρθωσαν, μολονότι κανένα από τα σχέδια τους δεν πραγματοποιήθηκε, να δώσουν το πνεύμα και την κλίμακα για τη δημιουργία μιας σύγχρονης ευρωπαϊκής πόλης.

Ο Schinkel ποτέ δεν ήρθε στην Αθήνα. Πρότεινε, όμως, μian απίστευτα τολμηρή λύση: την οικοδόμηση των ανακτόρων πάνω στην Ακρόπολη, που όλοι την αντέκρουαν και πολύ σωστά έκαναν. Έμειναν εν τούτοις τα σχέδια του στην ιστορία της τέχνης, σαν πρότυπα της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής των αρχών του περασμένου αιώνα.

Ο Klenze, που υποστήριξε πως η αρχαιότητα είναι ο δρόμος που οδηγεί στις πραγματικές πηγές της έμπνευσης, θεωρούσε σαν ένα μεγάλο σταθμό της ζωής του την επίσκεψη του στην Αθήνα και τη γνωριμία του με τα αρχαία κλασικά πρότυπα. Αντίθετα από το μεγάλο του συνάδελφο, όχι μόνο πολέμησε κάθε ιδέα να χτιστούν σύγχρονα κτίρια στην Ακρόπολη, αλλά με το κύρος και την επιμονή του κατόρθωσε να απομακρύνει από τον ιερό βράχο τη στρατιωτική φρουρά και να τον απαλλάξει από το μεγάλο κίνδυνο που διέτρεξε να χρησιμοποιηθεί σαν φρούριο.

Από τα κτίρια που σχεδίασε ο Klenze και δεν εκτελέσθηκαν, είναι το συγκρότημα των ανακτόρων, που πρότεινε να χτιστούν στον Κεραμικό, και το Παντεχνείο, όπως ονόμαζε το μουσείο, για τη στέγαση των αρχαιολογικών θησαυρών. Την ίδια τύχη είχαν και τα σχέδια των δημοσίων κτιρίων που έστειλε λίγο αργότερα. Επιστρέφοντας στην πατρίδα του, δημοσίευσε εντυπώσεις από το ταξίδι του και ανέπτυξε τις ιδέες του, που δείχνουν με πόση αγάπη και σεβασμό για την αρχαία δόξα της πόλης και των μνημείων, συνέταξε τις μελέτες του.

Μοναδικό δείγμα της αρχιτεκτονικής του Klenze έχουμε

στην Αθήνα, την εκκλησία του Αγίου Διονυσίου των καθολικών, στη γωνία των οδών Πανεπιστημίου και Ομήρου, αλλαγμένο, όμως, κάπως από τον Λύσανδρο Καυταντζόγλου, που ανέλαβε να τη χτίσει. Από το έργο αυτό του Klenze μένουν τα σχέδια του και το ωραίο προοπτικό σχέδιο της αρχικής μελέτης του.

Για όλους, όμως, τους αρχιτέκτονες που έρχονται να δουλέψουν στην Ελλάδα, είναι μια αληθινή αποκάλυψη το αντίκρισμα των αρχαίων μνημείων της. Έχουν την ευκαιρία να θαυμάσουν από κοντά την τελειότητα της επεξεργασίας του μαρμάρου και την καθαρότητα και τον παλμό των διαφόρων κυμάτων. Η μελέτη τους αποκαλύπτει σιγά-σιγά όλα τα μυστικά της αρχιτεκτονικής των αρχαίων, με τις λανθάνουσες καμπυλότητες και τις αρμονικές αναλογίες, ενώ με κατάπληξη ανακαλύπτουν τη γραπτή διακόσμηση επάνω στο μάρμαρο, που ως τότε πίστευαν πως παρουσίαζε γυμνή τη λευκή του επιφάνεια. Είναι ακριβώς η στιγμή, ύστερ' από το ταξίδι του Klenze, που η Ακρόπολη βρίσκεται στα χέρια των αρχαιολόγων. Κατεδαφίζονται τα διάφορα μεταγενέστερα προσκτίσματα που σκέπαζαν τα μνημεία, γίνεται γενικός καθαρισμός και αρχίζουν οι πρώτες μεγάλες ανασκαφές. Οι ίδιοι οι αρχιτέκτονες παίρνουν μέρος στις αρχαιολογικές έρευνες και επιχειρούν τις πρώτες αναστηλώσεις των μνημείων. Αυτή η συχνή επαφή τους με τα αρχαία πρότυπα, τους δίνει τη χαρά να εμβαθύνουν στο μεγαλείο του κλασικού πνεύματος.

Η αρχιτεκτονική που εφαρμόζουν τώρα στα νέα αθηναϊκά κτίρια, είναι ολοφάνερα επηρεασμένη από τα κλασικά μνημεία, απλώς λείπει η επίδραση και ο φόρτος της ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής. Με το ίδιο υλικό, το λευκό μάρμαρο της Πεντέλης, δημιουργούν, όλοι οι αρχιτέκτονες που πέρασαν από εδώ, έναν καθαρά ελληνικό νεοκλασικισμό, που τον εφαρμόζουν έπειτα και στα κτίρια της Ευρώπης.

Σε κάθε εποχή μπορεί να βρει κανείς την επίδραση των κλασικών προτύπων, κυρίως, όμως, τρεις είναι οι μεγάλοι σταθμοί του κλασικισμού στην ιστορία της τέχνης.

Ο πρώτος εμφανίζεται στη ρωμαϊκή εποχή και αρχίζει από τα τέλη του 2^{ου} π.Χ. αιώνα, με τη συστηματική αντιγραφή

αρχιτεκτονικών και γλυπτικών έργων, των φημισμένων καλλιτεχνών του 5^{ου} και 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Γι' αυτό ακόμα και τα πρωτότυπα έργα αυτής της εποχής στην Ελλάδα, έχουν επηρεαστεί από την παρουσία των κλασικών μνημείων και ιδίως τα κτίρια, αντίθετα με το καταθλιπτικό βάρος των μνημείων της Ρώμης, έχουν μια αττική ελαφρότητα και χάρη.

Ο δεύτερος παρουσιάζεται πολλούς αιώνες αργότερα. Είναι μια μεγάλη κίνηση στην αρχιτεκτονική της Ευρώπης, που αρχίζει στην Ιταλία με τον Palladio, στα μέσα του 16^{ου} αιώνα και από εκεί εξαπλώνεται στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Ίσως, όμως, η καλύτερη εκδήλωση του κλασικισμού στην αρχιτεκτονική να είναι η τρίτη εμφάνιση του στην Ευρώπη, ανάμεσα στα 1770 και 1830. Επικρατεί και επιβάλλεται σε μια περίοδο που, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, έχει απομακρυνθεί η τέχνη από το κλασικό πνεύμα, όταν το Rococo βρίσκεται στην ακμή του.

Πολλοί πιστεύουν πως η αλλαγή αυτή δεν είναι άσχετη με τις ανασκαφές της Πομπηΐας, που συμπίπτουν χρονολογικά με το νέο κίνημα του κλασικισμού. Φαίνεται, όμως, πως στην περίπτωση αυτή σπουδαιότερο ρόλο έπαιξαν οι μεγάλες δημοσιεύσεις των μνημείων της Αθήνας, με τα θαυμάσια και πιστότατα σχέδια των Άγγλων αρχιτεκτόνων J.Stuart και N. Revett και του Γάλλου Le Roy.

Η συστηματική μελέτη των μνημείων αρχίζει ακριβώς στα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Επιτελεία ολόκληρα από αρχαιολόγους, φιλόλογους και αρχιτέκτονες επισκέπτονται την Ελλάδα και για πολλούς μήνες μελετούν συστηματικά τους αρχαιολογικούς χώρους, κάνουν ανασκαφές και σχεδιάζουν με πολλή προσοχή τα αρχαία μνημεία. Αλλά και μεμονωμένοι ταξιδιώτες, Άγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί, με μεγάλη μόρφωση και γνώση των αρχαίων κειμένων, περιηγούνται την Ελλάδα και με οδηγό τους τον Πausανία περιγράφουν, σχεδιάζουν και ταυτίζουν τα ερείπια, σε περισπούδαστες μελέτες. Μέσα σ' αυτό το κλίμα, γεννιέται ο νεοκλασικισμός ή αρχαιολογικός κλασικισμός, όπως λέγεται, που είναι τώρα περισσότερο αυστηρός και μεθοδικός, γιατί βάση του έχει την αρχαιολογική έρευνα.

Συγχρόνως, όμως, με την κίνηση αυτή εμφανίζεται και ο ρομαντισμός. Οι αρχιτέκτονες που τον ακολουθούν, υποστηρίζουν τις ιδέες τους με πάθος, πιστεύοντας πως η αρχιτεκτονική δεν πρέπει να δεσμεύεται από τους αυστηρούς κανόνες των κλασικών αντιλήψεων, αλλά να βασίζεται στο πηγαίο αίσθημα.

Καθαρός διαχωρισμός ανάμεσα στις δύο κινήσεις δεν υπάρχει πριν από την περίοδο 1820-1830. Τότε μόνο ο ρομαντισμός αρχίζει να γίνεται ρυθμός, με πραγματικά προοδευτικές τάσεις και κυριαρχεί στην Ευρώπη ολόκληρο το 19^ο αιώνα.

Η περίοδος αυτή του διαχωρισμού των δύο μεγάλων ρευμάτων, του νεοκλασικισμού και του ρομαντισμού, συμπίπτει χρονικά με την απελευθέρωση της Ελλάδας και με την εποχή που καλούνται δικοί μας και ξένοι αρχιτέκτονες για να χτίσουν την πρωτεύουσα και τις άλλες ελληνικές πόλεις.

Από τα πιο αντιπροσωπευτικά κτίρια της πρώτης αυτής περιόδου, σε καθαρό νεοκλασικό ρυθμό, είναι: το Πανεπιστήμιο, που έχτισε ο Christian Hansen και τα ανάκτορα του Friedrich von Gartner. Την ίδια εποχή από τον Βαυαρό υπολοχαγό και μηχανικό W. Von Weiler, χτίζεται νοτιώς της Ακρόπολης, απέναντι στο σπίτι του Μακρυγιάννη, το Στρατιωτικό Νοσοκομείο σε ρομαντικό ρυθμό.

Από τους Έλληνες αρχιτέκτονες που έπαιξαν μεγάλο ρόλο στην ανοικοδόμηση των Αθηνών, είναι ο Σ. Κλεάνθης και ο Λ.

Καυταντζόγλου, που σπούδασαν αρχιτεκτονική, ο πρώτος στο Βερολίνο και ο δεύτερος στη Ρώμη.

Ο Σ. Κλεάνθης, καθαρά ρομαντικός, εκτός από το σχέδιο της πόλης των Αθηνών, μας άφησε και θαυμάσια δείγματα της αρχιτεκτονικής του, όπως τα Παλάτια της Δούκισσας της Πλακεντίας, με στοιχεία βυζαντινά και γοθικά, και το μέγαρο του Αμβροσίου Ράλλη, στην πλατεία Κλαυθμώνος, με στοιχεία κλασικά. Αυτό χτίστηκε το 1834 και δυστυχώς κατεδαφίστηκε το 1937, όπως και τόσα άλλα αρχιτεκτονικά αριστουργήματα της οθωνικής περιόδου.

Ο Λ. Καυταντζόγλου φτάνει στην Αθήνα το 1838, οκτώ χρόνια ύστερ' από τον Κλεάνθη, και παρουσιάζει αμέσως σχέδια και αρχιτεκτονικές του μελέτες σε μια έκθεση που διοργανώνει στο Θησείο. Οι εφημερίδες της εποχής εκφράζονται με θαυμασμό για

τις σπουδές και το έργο του και περιγράφουν λεπτομερώς τα σχέδια του. Ανάμεσα σ' αυτά ήταν και του μνημείου των Ηρώων του 1821, που σχεδιάστηκε σύμφωνα με επιθυμία του κυβερνήτη Καποδίστρια. Από τα καλύτερα έργα του στην Αθήνα είναι το Αρσάκειο, το Τοσίτσειο και το Πολυτεχνείο. Έχτισε, ακόμα, πολλές εκκλησίες και, όπως φαίνεται από τα έργα του που σώθηκαν, ένα μεγάλο αριθμό σπιτιών. Μερικά από αυτά αντιπροσωπεύουν το ρομαντισμό και, αν δεν είχαν την υπογραφή του, δύσκολα θα μπορούσαμε να τ' αποδώσουμε στον αυστηρό και φανατικό κλασικιστή.

Ένας σπουδαίος συντελεστής για την ανάδειξη της πρωτεύουσας του νεοσύστατου κράτους και τη δημιουργία ενός καθαρά νεοκλασικού ελληνικού ρυθμού, είναι η παρουσία του Theophil Von Hansen στην Αθήνα, όπου με μικρές διακοπές, από το 1838, εργάστηκε πενήντα ολόκληρα χρόνια. Μεγάλος καλλιτέχνης, προικισμένος με εξαιρετικά χαρίσματα, στη Βιέννη, όπου εργάστηκε, είχε αποκτήσει ενθουσιώδεις φίλους και θαυμαστές, και όχι μόνο οι αρχιτέκτονες, μα και οι ζωγράφοι και οι γλύπτες τον θεωρούσαν πνευματικό τους αρχηγό. Με πάθος αφοσιώθηκε στη μελέτη και σχεδίαση των αρχαίων μνημείων και είναι ο αρχιτέκτονας που, περισσότερο από κάθε άλλον, εργάστηκε και παρακολούθησε τις αρχαιολογικές έρευνες και πήρε μέρος στις αναστηλώσεις.

Οι μελέτες και οι λύσεις που έδωσε στα κτίρια του, δεν είχαν για πρότυπο τους τον απόλυτα συμμετρικό αρχαίο ναό, που

συνήθως έχουμε σα μέτρο του κλασικού ιδεώδους, αλλά τα Προπύλαια και το Ερεχθείο, έτσι όπως τα συνέλαβε και τα εκτέλεσε με ελεύθερες και πρωτότυπες λύσεις η μεγαλοφυΐα του Μνησικλή και Καλλικράτη.

Από τα έργα της πρώτης περιόδου του Th. Hansen είναι το Αστεροσκοπείο, στην κορυφή του λόφου των Μουσών, και το μέγαρο του Αντωνίου Δημητρίου, στην πλατεία Συντάγματος. Το τελευταίο, σ' ένα συγκρατημένο ρυθμό Αναγέννησης, αφού για πολλά χρόνια χρησιμοποιήθηκε ως ξενοδοχείο, της "Μεγάλης Βρετανίας" που κατεδαφίστηκε το 1958.

Μια μεγάλη αποκάλυψη για τον κλασικιστή αρχιτέκτονα, ήταν και η βυζαντινή αρχιτεκτονική, που είχε την ευκαιρία να γνωρίσει από τα εκκλησιάκια των Αθηνών και της γύρω περιοχής.

Η πολύχρωμη εντύπωση αυτών των μικρών αριστουργημάτων είχε μια μεγάλη επίδραση στα μεταγενέστερα του κτίρια, που τη βλέπουμε στο Οφθαλμιατρείο και στο "Βασιλικό Φαρμακείο", όπως ονομαζόταν τότε η Στρατιωτική Φαρμακαποθήκη. Από τα καλύτερα, όμως, έργα του είναι η Σιναία Ακαδημία σε ιωνικό ρυθμό και η Βαλλιάνειος Βιβλιοθήκη σε δωρικό, όπου είχε την ευκαιρία να δείξει όλες του τις δυνατότητες. Τα δύο αυτά κτίρια μαζί με το Πανεπιστήμιο, που αποτελούν την "Αθηναϊκή Τριλογία", παρουσιάζουν ένα ολοκληρωμένο αρμονικό σύνολο, που είναι χωρίς αμφιβολία από τα πιο επιτυχημένα δημιουργήματα όλων των περιόδων του κλασικισμού.

Ο Hansen προσφέρει παντού, όπου του τη ζητούν, πρόθυμα τη συνεργασία του για την τελειωτική μορφή των μεγάλων κτιρίων, όπως του Αρχαιολογικού Μουσείου και του Ζαππείου. Στο τελευταίο, μάλιστα, με την προσθήκη του ωραίου κορινθιακού προπύλου και την τέλεια απόδοση των κιονόκρανων, που είναι πιστά αντίγραφα των κιονόκρανων του χορηγικού μνημείου του Λυσικράτους, είχε την ευκαιρία να δείξει με πόση ευχέρεια δούλεψε όλους τους αρχαίους ρυθμούς. Από τα έργα του, όμως, που περισσότερο αγάπησε, αλλά είχαν την ατυχία να μην πραγματοποιηθούν, είναι το Αρχαιολογικό Μουσείο, του βασιλέως Γεωργίου του Α', που τα τοποθετούσε στον Πειραιά. Οι μελέτες αυτές ήταν και η τελευταία του προσφορά προς την αγαπημένη του Αττική, γιατί ύστερα από δύο χρόνια πέθανε, το 1891. Η επίδραση του έργου του είναι μεγάλη στους Έλληνες αρχιτέκτονες που εργάστηκαν την ίδια εποχή και έχτισαν δημόσια κτίρια και σπίτια

σ' έναν απλό νεοκλασικό ρυθμό.

Αντίθετα, τα έργα ορισμένων, ξένων κυρίως, αρχιτεκτόνων, όπως του Fr. Boulanger και του Ern. Troumppe, παρουσιάζονται σα μεμονωμένα δείγματα του γαλλικού εκλεκτισμού, χωρίς να επηρεάσουν το καθιερωμένο πνεύμα της αθηναϊκής αρχιτεκτονικής.

Ο Ernst Ziller πάλι, ανήκει στους αρχιτέκτονες εκείνους που πραγματικά επέδρασαν στην κτιριολογία και την οικοδομική, με τη δημιουργία μιας αρκετά φορτωμένης νεοκλασικής αναγέννησης με ρωμαϊκά στοιχεία. Στην Αθήνα ο Ziller έρχεται το 1860 ως βοηθός του Th. Hansen και αμέσως αναλαμβάνει την επίβλεψη των έργων του. Από το 1870, όμως, παίρνει και δικές του δουλειές και, ως το θάνατο του, το 1923, χτίζει μια σειρά από δημόσια και ιδιωτικά κτίρια στην Αθήνα και σε πολλές επαρχιακές πόλεις: ανάκτορα, δημαρχεία, δικαστήρια, θέατρα, φιλανθρωπικά ιδρύματα, εκκλησίες, μνημεία τάφων και ένα εκπληκτικά μεγάλο αριθμό σπιτιών. Συγχρόνως, ακολουθώντας το παράδειγμα άλλων ξένων συναδέλφων του, δεν παραλείπει να ασχολείται με την αρχαιολογία, να συνεργάζεται σε ανασκαφές και να γράφει αξιόλογες αρχαιολογικές μελέτες.

Από τα έργα του, μ' όλο το διακοσμητικό φόρτο, δεν λείπει η καλαισθησία και οι ωραίες αναλογίες. Γι' αυτό κατορθώνουν να επιβληθούν και, το κυριότερο, να διατηρήσουν στην Ελλάδα, ως τις αρχές του 20ου αιώνα, αμείωτο το ενδιαφέρον του κλασικισμού.

Παράλληλα, και οι Έλληνες αρχιτέκτονες εξακολουθούν να χτίζουν με την καθιερωμένη απλότητα του ελληνικού νεοκλασικισμού και ρομαντισμού.

Έτσι, όλα τα κτίρια της περιόδου αυτής, είτε με απλές επιφάνειες στην πρόσοψη, είτε με πλούσια διακόσμηση, διατηρούν την αληθινή τους οικοδομική έκφραση. Παντού υπάρχει η πέτρινη ή μαρμαρίνη βάση του κτιρίου, τα ατόφια μαρμαρίνα σκαλοπάτια και οι "πορτοσιές", όπως και τα μπαλκόνια με τα τόσο διακοσμητικά "φορούσια". Εκείνο, όμως, που χαρακτηρίζει τα αθηναϊκά κτίρια, ακόμα και τα πιο φτωχικά σπιτάκια, είναι οι τόσο διακοσμητικοί ανθεμωτοί πήλινοι ακροκέραμοι, που σα γιρλάντα στεφανώνουν την πρόσοψη τους.

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί, ότι σ' όλο αυτό το διάστημα των εκατό περίπου χρόνων, που επικρατούσε η νεοκλασική αρχιτεκτονική, δεν έπαψε παράλληλα και η πηγαία λαϊκή δημιουργία, που συνέχισε την παράδοση του παλιού απέριπτου και τόσο γραφικού αθηναϊκού σπιτιού. Σε πολλές περιπτώσεις νεοκλασικών σπιτιών, που οφείλονται σε άγνωστους δημιουργούς, αναγνωρίζουμε καθαρά την αρχιτεκτονική του παλιού λαϊκού σπιτιού και μόνο η πρόσοψη του, σα σκηνικό, ακολουθεί τη μόδα του νεοκλασικισμού.

Η αρχιτεκτονική στην επαρχία αντέγραφε τα αθηναϊκά πρότυπα και οι αρχιτέκτονες που εργάστηκαν στην πρωτεύουσα είναι τις περισσότερες φορές αυτοί που διαμόρφωσαν και τις

επαρχιακές πόλεις. Άλλωστε, η Αθήνα ήταν το μεγάλο σχολείο των μαστόρων, που έμαθαν την τέχνη τους, στην αρχή δουλεύοντας κοντά σε Ιταλούς και Βαυαρούς τεχνίτες και έπειτα σε ειδικές σχολές, όπου δίδαξαν δικοί μας και ξένοι αρχιτέκτονες.

Εργατικοί, με έμφυτη δεξιοτεχνία και περήφανοι για τους προγόνους τους, που δημιούργησαν τόσα αριστουργήματα, έγιναν οι ίδιοι άριστοι τεχνίτες, και δούλεψαν την πέτρα, το μάρμαρο, το ξύλο και το μέταλλο με θαυμαστό τρόπο. Είναι κρίμα που θα μείνουν για πάντα ανώνυμοι οι ταπεινοί αυτοί δημιουργοί της ομορφιάς των κτιρίων του περασμένου αιώνα. Αλλά και από τους αρχιτέκτονες, λίγοι είναι εκείνοι που ξέρουμε το όνομα και το έργο

τους. Τώρα, μάλιστα, με την κατεδάφιση που γενικεύεται, η δυσκολία να τους μάθουμε είναι ακόμα μεγαλύτερη.

Η έρευνα πρέπει να αρχίσει από τα αρχεία του κράτους και να συγκεντρωθούν μ' επιμέλεια τα σχέδια των αρχιτεκτόνων που εργάστηκαν στην Αθήνα και στις άλλες πόλεις. Έτσι μόνο, θα μπορέσουμε ν' αποκτήσουμε πραγματικά στοιχεία για την ταύτιση των διαφόρων κτιρίων και την εξακρίβωση της αρχικής τους μορφής, αφού πολλά απ' αυτά έχουν υποστεί μεταγενέστερες τροποποιήσεις και προσθήκες, μερικά μάλιστα και στην αρχική τους ανέγερση.

Ευτύχημα είναι που έχουν διασωθεί στο εξωτερικό τα περισσότερα από τα πρωτότυπα σχέδια των ξένων αρχιτεκτόνων, που εργάστηκαν στην Ελλάδα, όπως του Schinkel, Klenze, Gartner και των αδελφών Hansen. Πολλοί, μάλιστα, απ' αυτούς φρόντισαν οι ίδιοι για τη συγκέντρωση τους και τα πρόσφεραν σε μουσεία πανεπιστημίων, βιβλιοθηκών και ακαδημιών μαζί με όλα τα σχετικά χαρτιά τους, εκθέσεις, ημερολόγια, έγγραφα και αλληλογραφία. Έτσι, οι επισκέπτες αυτών των μουσείων μπορούν να θαυμάσουν τα ωραία σχέδια και οι ειδικοί να μελετήσουν την αρχιτεκτονική της Αθήνας του 19ου αιώνα. Αλλά και μνημειώδεις δημοσιεύσεις των σχεδίων και γενικά του αρχιτεκτονικού τους έργου έχουν γίνει, και από τους ίδιους και από άλλους μελετητές.

Η Αθήνα, με τη λαμπρή ιστορία και τα αρχαία μνημεία της, είχε την τύχη να κινήσει από νωρίς το ενδιαφέρον πολλών

μελετητών. Άπειρες πληροφορίες υπάρχουν στις εφημερίδες της εποχής και σε δημόσια έγγραφα, καθώς και παλιές απεικονίσεις και φωτογραφίες μαζί με περιγραφές από δικούς μας και ξένους.

Για τις άλλες πόλεις παρουσιάζεται ακόμα μεγαλύτερη δυσκολία. Η έρευνα έχει προχωρήσει ελάχιστα και τα μόνα στοιχεία που υπάρχουν είναι στις τοπικές εφημερίδες και στα διάφορα βιβλία ταξιδιωτών, που δεν έχουν ακόμα συγκεντρωθεί και μελετηθεί.

III. ΤΑ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ & ΤΟ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΚΤΙΡΙΟ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΝΟΤΑΡΑ 17

Τα νεοκλασικά κτίσματα, γενικά, είναι αντιπροσωπευτικά μιας μεγάλης, σε διάρκεια εποχής, που χαρακτήρισε τις περισσότερες νεοελληνικές πολιτείες, ως το τέλος του δευτέρου μεγάλου πολέμου. Κατά τα τέλη του 18ου αιώνα αναπτύχθηκαν ισχυρές καταλυτικές τάσεις για κάθε τι το ρομαντικό, που υλοποιήθηκε με την αποδοχή αμφιβόλων αξιών ελληνιστικής και ρωμαϊκής παρέλευσης.

Έτσι, γεννήθηκε ο νεοκλασικός ρυθμός, ψυχρό και εγκεφαλικό προϊόν της δυτικής κουλτούρας στην αρχή, αποτέλεσμα συρραφής δανεισμένων μορφών και στοιχείων. Με την επιτυχία του απελευθερωτικού αγώνα των Ελλήνων το 1821, εμφανίζεται εντυπωσιακή η άνθησή του. Εμπλουτίζεται με στοιχεία, αυθεντικά αυτή τη φορά, της κλασικής ελληνικής αρχαιότητας και εμφανίζεται στον τόπο μας με τη βαυαρική παροικία, που πλαισίωσε, την εποχή εκείνη, την πρώτη βασιλική αυλή κατά την εγκατάσταση της στην απελευθερωμένη Ελλάδα.

Οι τρόποι συμπεριφοράς της "καλής κοινωνίας", που συγκροτήθηκε από τους εμπόρους, τα "μεγάλα τζάκια" των προεστών επί Τουρκοκρατίας, μερικούς αγωνιστές και τους εγγράμματους, ακολούθησαν βαυαρικές επιταγές. Το ίδιο και τα σπίτια. Έτσι, υιοθετήθηκε το νεοκλασικό σπίτι, με πρόσθετα

πλεονεκτήματα την ψευδαίσθηση της ελληνικότητας και την προβολή της οικονομικής επιφάνειας του ιδιοκτήτη.

Ο καινούργιος μικροαστός επιθυμεί να ακολουθήσει τις ίδιες επιταγές και απλώς τις προσαρμόζει στα μέτρα του. Μιμείται το νεοκλασικό μέγαρο, μέσα στις οικονομικές του δυνατότητες, κρατώντας τα εξωτερικά γνωρίσματα, αναλογίες, ύψος και αντικαθιστώντας τα βαριά μαρμάρινα μέλη και αγάλματα με κεραμικά. Τις προεξοχές και τα κυμάτια τα φτιάχνει από γύψο ή σοβά ενισχυμένο με γιδότηρια, βάφει τους τοίχους, εκεί που πρέπει, με λαδομπογιά, σε πιστή απομίμηση μαρμάρου. Καταργεί ό,τι δεν θεωρεί ο ίδιος απαραίτητο, απλουστεύοντας την πολυδάπανη κατασκευή και, το κυριότερο, τη φέρνει κοντά στις δυνατότητες του μάστορα του, του ανώνυμου λαϊκού τεχνίτη. Μεταπλάθοντας το ρυθμό, τον προσεγγίζει μέσα από την κατασκευή

του και ταυτόχρονα τον κατανοεί, μέσα από τη μόρφωση που αρχίζει να του παρέχεται. Οι μεγάλες ιδέες, το πιάνο, η γαλλομάθεια, ο υποβόσκων εθνικισμός τον εκλεπτύνουν πνευματικά, και τελικά δέχεται να τον εκφράζουν.

Έτσι, λοιπόν, προκύπτουν οι κλειστές αυλές, με τα κατασκευασμένα από ξύλο περιστύλια, ο ανοικτός περιμετρικός διάδρομος, οι τζαμαρίες με τα μικρά αρμονικά φατνώματα, τα πλακάκια στα δάπεδα και τα υδροχρώματα στους τοίχους, που είναι κατασταλάγματα εμπειρίας γενεών κατασκευαστικής παράδοσης.

Οι αναλογίες, οι σχέσεις ανοιγμάτων με το σύνολο, τα επιστύλια, οι πεσσοί, το διάζωμα, στην τωρινή τους μορφή, εκφράζουν τον ιδιοκτήτη του σπιτιού. Είναι συγκινητική η μεταμόρφωση του ψυχρού, εγκεφαλικού κατασκευάσματος σε ζωντανό, γαλήνιο και ισορροπημένο τρόπο έκφρασης, συνυφασμένο με την ιδιοσυγκρασία του Νεοέλληνα της εποχής.

Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα είναι τα σπίτια της Πλάκας, του Θησείου, του Κολωνού και των Εξαρχείων. Στα τελευταία αυτά, η αγωνία του τεχνίτη να χωρέσει στην άβολη πρόσοψη, ακέραιη τη σχέση: βάση, κορμός, στέψη, και πολλές φορές, κάτω από χοντρό στρώμα ασβέστη, είναι φανερή. Κανένα σπίτι δεν είναι όμοιο με το διπλανό του. Η διαφοροποίηση των μορφών και η ποικιλία των εκφραστικών μέσων είναι κάτω από απόλυτη συνθετική ενότητα.

Εκείνα τα χρόνια, ήταν μια περίοδος ακμής για την αρχιτεκτονική του τόπου μας, με διάρκεια που πλησίαζε τον αιώνα, διακόπηκε κατά τον πόλεμο του 1940 και, κυριολεκτικά, κατακερματίστηκε με τη λεγόμενη ανοικοδόμηση.

Το υπό μελέτη κτίσμα κατασκευάστηκε το 1909 από τον αρχιτέκτονα κ. Μεταξά, σε περισσότερο εκλεκτικιστική παρά νεοκλασική μορφή. Το κτίριο ανακατασκευάστηκε για πρώτη φορά το 1990 από τον αρχιτέκτονα-μηχανικό Α. Ζαχαράκη και χρησιμοποιήθηκε ως σχολή σχεδίου. Η δική μας μελέτη έγινε για την αλλαγή της χρήσης του, σε χώρο ψυχαγωγίας καθώς επίσης και την αλλαγή της αρχικής του μορφής σε νεοκλασική.

IV. ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΡΧΟΥΣΑΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΚΤΙΡΙΟΥ

Με την έκθεση αυτή θα επιχειρήσουμε μια συνοπτική και περιεκτική περιγραφή της κατάστασης στην οποία βρίσκεται το νεοκλασικό κτίριο που μας ενδιαφέρει και που μας ζητήθηκε να ερευνήσουμε τη δυνατότητα στέγασης του κέντρου ψυχαγωγίας. Η περιγραφή αναφέρεται στη γενική εικόνα της φέρουσας κατασκευής και των στοιχείων του κτιρίου, δηλαδή τοίχοι, σοβάδες, δάπεδα, κ.τ.λ.

Ο τρόπος κατασκευής του κτιρίου περιγράφεται παρακάτω:

Την φέρουσα κατασκευή του απαρτίζουν:

- Θεμελίωση με γενική κοιτόστρωση.
- Τοίχιο από οπλισμένο σκυρόδεμα πάχους 30cm, στο υπόγειο.
- Σκελετός από οπλισμένο σκυρόδεμα, στους υπόλοιπους ορόφους.

Η υπόλοιπη κατασκευή του κτιρίου είναι η εξής:

- Εξωτερικοί τοίχοι από αργολιθοδομή, που πλέον λειτουργούν ως τοίχοι πλήρωσης.
- Εσωτερικοί τοίχοι από οπτοπλινθοδομή, σε μπατική διάταξη.

- Σοβάδες κοινοί εσωτερικά και μνημειώδεις διακοσμήσεις εξωτερικά.
- Κουφώματα ξύλινα εσωτερικά και εξωτερικά και συγκεκριμένα, ταμπλαδωτές εσωτερικές πόρτες, γαλλικά παράθυρα και εξωστόθυρες γαλλικού τύπου.
- Δάπεδα από ξύλο καρυδιάς με διαμήκεις λωρίδες 10 εκ. και πλακάκια 25*25 στους βοηθητικούς χώρους.
- Κλιμακοστάσια από οπλισμένο σκυρόδεμα.
- Στηθαίο από οπτοπλινθοδομή.
- Στέγαστρο δώματος ελαφριάς μεταλλικής κατασκευής.